

MILITARI FRANCEZI – CĂLĂTORI ÎN SPAȚIUL ROMÂNESC ÎN TIMPUL PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL

RALUCA TOMI

(Institutul de Istorie „Nicolae Iorga”)

„Élevés à l'école française pour devenir d'autant plus nous-même, nous sentons le devoir de remercier nos maîtres et éducateurs par le don le plus beau que puisse faire une nation : des sources de nouvelle inspiration jaillissant des profondeurs même de son âme” – scria Nicolae Iorga, în lucrarea sa dedicată relațiilor româno-franceze¹.

Legăturilor româno-franceze din perioada primul război mondial li s-au închinat studii consistente, fiind analizate aspectele diplomatice, militare². În articolul de față ne propunem să reamintim publicului, din perspectiva relatărilor de călătorie, lucrările semnate de Paul Bléry, René Chambe, aviatori în cadrul Misiunii militare franceze conduse de generalul Henri Berthelot, și cea semnată de Septime Gorceix, simplu soldat, dar care va fi legat, ca și cei doi menționați înainte, de amicitiei trainice încheiate în spațiul românesc. Biografia celor trei are câteva elemente comune: cunoașterea nemijlocită a realităților românești din anii 1916–1918 și activitatea memorialistică sau literară postbelică, inspirată din experiența trăită pe

¹ Nicolae Iorga, *Histoire des relations entre la France et les Roumains*, Paris, 1918, p. 266.

² Vasile Vesa, *România și Franța la începutul secolului al XX-lea (1900–1916)*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1975; *Generalul Henri Berthelot, 80 de ani după Misiunea franceză în România*, București, 1996; Jean Nouzille, *Le général Berthelot et la Mission militaire française en Roumanie 1916–1918*, în George Cipăianu și Vasile Vesa, *La présence française en Roumanie pendant la Grande Guerre 1914–1918*, Cluj, 1997, p. 17–50; Jean Delmas, *L'aide militaire française à la Roumanie à l'épreuve des deux révolutions russes (1917)*, în Cipăianu și Vasile Vesa, *op. cit.*, p. 69–80; George Cipăianu, *Roumains et français sur le front de Roumanie (1917–1918)*, în George Cipăianu și Vasile Vesa, *op. cit.*, p. 81–104; Petre Otu, *Reorganizarea armatei române și Misiunea militară franceză*, în „Revista de Istorie Militară”, 1997, nr. 2, p. 20–27; Jean Noël Grandhomme, *Le général Berthelot – l'action de la France en Roumanie et la Russie méridionale (1916–1918): genèse, aspects diplomatiques; militaires et culturels avec leurs incidences; prolongements et perspectives*, Vincennes, 1999; Glenn E. Torrey, *Henri Mathias Berthelot, soldier of France, defender of Romania*, Iași, Center for Romanian Studies, 2001; Conte Charles Auguste Saint-Aulaire, *Confesiunile unui bătrân diplomat*, București, 2003; Constantin I. Stan, *Generalul Henri M. Berthelot și românii*, București, Editura Paideia, 2008; Hadrian G. Gorun, *Relațiile politico-diplomatice și militare ale României cu Franța în primul război mondial*, Cluj-Napoca, Editura Argonaut, 2009 etc.

frontul românesc. Lucrările lor se alătură astfel memoriilor generalilor Henri Berthelot³, Victor Pétain⁴, colonelului Emile Bujac⁵ sau Robert de Flers⁶.

Începutul de secol XX a arătat importanța militară a aviației. În timpul revoluției mexicane a fost folosit primul avion, pentru a observa mișcările adversarilor, iar primul bombardament de război a fost întreprins de armata italiană în 1912⁷. În cadrul Misiunii militare franceze se remarcă activitatea ofițerilor de aviație, care au avut un statut aparte. Dacă Henri Berthelot, împreună cu ofițerii din statul său major au avut, oficial, un rol consultativ, aviatorii francezi au avut și funcții de comandă. Comanda aeronauticii române a fost încredințată pe rând maiorului aviator Malherbe, înlocuit apoi, din cauza disensiunilor cu generalul Berthelot, cu locotenent-colonelul De Vergnette Delamotte.

Încă în iulie 1916, în condițiile în care România se pregătea să intre în război, au fost trimiși în misiune de observație, pentru a se interesa de starea aviației române, trei ofițeri: locotenent aviator Jules de Loreinthy-Tholozan, locotenent aviator René Chambe, precum și un sergent aviator, Gilbert Adam⁸. În rapoartele lor au sesizat starea precară a aviației române, care avusese câteva misiuni de recunoaștere în Bulgaria, în timpul războaielor balcanice⁹. Încă de la începutul ostilităților aviația română nu a putut împiedica bombardarea capitalei în august–septembrie 1916. În aceste condiții, Misiunea aviatică franceză va avea drept obiective reorganizarea materială, prin aducerea din Franța a unor aparate de zbor performante și a unui corp de mecanici; reorganizarea tactică, prin constituirea mai multor escadrile de recunoaștere și reglaj, de vânătoare și de bombardament; și pregătirea viitorilor piloți, prin cursuri ținute la școala de pilotaj de la Botoșani¹⁰.

Misiunea de aviație franceză a ajuns la Iași în 24 octombrie, fiind alcătuită inițial din 45 ofițeri, 45 subofițeri, 36 caporal, 162 lucrători. Ulterior numărul total al acestora a fost de 303 membri¹¹. În mai 1917 numărul escadrilelor era de 11¹²,

³ Henri Mathias Berthelot, *Memorii și corespondență*, București, Editura Militară, 2012.

⁴ Général Pétain, *Le drame roumain 1916–1918*, Paris, Payot, 1932.

⁵ Colonel Bujac, *Premières contributions à l'histoire de la Grande Guerre, La Roumanie*, I, Paris, 1916; idem, *Campagne de l'armée roumaine: 1916–1919*, Paris, Charles-Lavauzelle, 1933.

⁶ Robert de Flers, *Sur les chemins de la guerre (France-Roumanie-Russie)*, Paris, Pierre Lafitte, 1919.

⁷ Misiunea aeronautică în România în timpul primului război mondial 1916–1918, în *Generalul Henri Berthelot, 80 de ani după Misiunea franceză în România*, București, 1996, p. 40, 43.

⁸ Cezar Ardeleanu, *Activitatea Misiunii militare franceze de aviație în România în perioada 1916–1917*, în „Studii și Materiale de Muzeografie și Istorie Militară”, nr. 13/1980, p. 270–271.

⁹ *Ibidem*, p. 267.

¹⁰ Misiunea aeronautică în România în timpul primului război mondial 1916–1918, și urm., p. 45; despre componența Statului Major al Misiunii militare franceze vezi și Colonel Bujac, *Campagnes de l'armée roumaine: 1916–1919*, p. 223–224.

¹¹ Cezar Ardeleanu, *op. cit.*, p. 270–271.

¹² *Ibidem*, p. 274–275.

fiind împărțite în trei grupuri de aviație, fiecare dintre ele atașat unui corp de armată: armatele I și a II-a române și corpul de armată VI rus¹³.

Autorii și operele lor

Paul Bléry (1894–1944)¹⁴ este cunoscut în calitate de membru al celebrei escadrale franceze numită a „berzelor”, dar și pentru activitatea sa literară. Pentru faptele sale din timpul primului război a fost recompensat cu mai multe distincții¹⁵, iar destinul său literar a fost marcat de experiențele personale din timpul războiului¹⁶.

Aventura sa, alături de o parte a piloților francezi care compuneau Misiunea militară franceză, începe în octombrie 1916. Din Brest, aviatorii francezi au călătorit pe mările nordului până la Arhanghelsk, au trecut prin Moscova, Kiev, iar în 6 noiembrie au ajuns la Iași. De aici, Bléry va fi mutat, în conformitate cu nevoile armatei române, la Bârlad, Brăila, Iași, Galați, Botoșani. A fost comandantul escadrei N. 10, care activa în grupul III de aviație, condus de căpitanul, apoi maiorul Nicolae Capșa, atașat corpului VI al armatei ruse, cu sediul la Bolgrad. În 1917 escadra comandată de Bléry a fost mutată la Botoșani, unde va colabora și cu armata a VIII-a rusă, aflată pe Prut, la Lipcani, cu armata a XVIII-a rusă, aflată la Suceava, iar mai apoi a fost atașat corpului de armată rus IX, care își avea sediul chiar în Botoșani. A avut mai multe misiuni de recunoaștere pe frontul din sudul Moldovei și mai apoi pe cel din Bucovina, a luptat efectiv cu aviația germană, fiind rănit în vara lui 1917. În martie 1918, căpitanul Bléry părăsește România, alături de Misiunea militară franceză. Se întoarce în patrie pe același drum, pe care venise, pentru că Imperiul austro-ungar a refuzat militarilor francezi traversarea teritoriului său. După Marele Război, Bléry și-a continuat cariera aviatică, stabilindu-se în localitatea Fréjus-Saint Raphael, activând în aviația maritimă.

René Chambe (1889–1983), de formație cavalerist, se înrolează voluntar în aviația de vânătoare în 1915, în celebra escadră MS 12. În România ajunge încă din iulie 1916, pentru a observa capacitatea de luptă a aviației. A luptat în septembrie, pentru a apăra capitala de aviația germană și ulterior a condus escadra N1, din cadrul corpului I de aviație, condus de maiorul Alexandru Sturdza, corp atașat

¹³ *Ibidem*, p. 275.

¹⁴ Anul de naștere și data morții pot fi găsiți în arhivele aeronauticii franceze: http://www.memoiredeshommes.sga.defense.gouv.fr/fr/arkotheque/client/mdh/recherche_transversale/bases_nominatives.php.

¹⁵ Cavaler al ordinului Steaua României, al ordinului Virtutea militară, al ordinului Stanislas, clasa a 2-a, al ordinului Sfântul Vladimir, a fost citat de două ori și rănit de trei. Conform mărturisirilor din carte, i s-a conferit și Legiunea de onoare.

¹⁶ Autor al lucrării: *En mission en Roumanie. Anecdotes de guerre et croquis de mœurs romano-russes*, Paris, Eugène Figuière, 1919, și al romanelor *Fiançailles de 1914*, Paris, L. Querelle, 1932; *Aviateurs!*, Paris, L. Querelle, 1933; *A 1800 tours*, Paris, 1929; *Sans escale*, Paris, L. Querelle, 1931 etc.

armatei a II-a române¹⁷. A cunoscut localitățile românești din apropierea Carpaților: Răcăciuni, Fundul Moldovei, Onești, Borzești, Târgu Ocna, Pufești, Adjud etc. În 1917 atacă singur două avioane inamice și este evacuat în Franța, din cauza rănilor. Revine pe front, în Franța, iar după război va avea diferite funcții în Statul Major al armatei franceze, fiind și primul director al Școlii de aviație. În timpul celui de-al doilea război mondial va lupta alături de corpul VII armată, condus de generalul Henri Giraud, ajutându-l pe acesta în timpul evadării din Germania. Va participa alături de trupele americane la campania din Italia și apoi la eliberarea Franței. După război se dedică scrisului, fiind autorul a 23 de cărți¹⁸, dintre care amintim: *Histoire de l'aviation, Sous le casque de cuir (spre amintire), Route sans horizon*, ultimile două fiind inspirate din experiența sa pe frontul românesc.

Septime Gorceix (1890–1964), pasionat de istorie și geografie a studiat la Sorbona și la École Normale Supérieure, fiind înrolat în 1914. A căzut prizonier, reușind să evadeze de mai multe ori. A scris în publicația prizonierilor francezi din lagărul de la Würzburg, *L'Intermède*¹⁹. Ultima încercare de evadare a fost norocoasă. Gorceix, împreună cu un bun prieten, Lucien Rahir, s-au îndreptat spre est, din întâmplare: primul tren care a sosit în gara din Linz se îndrepta spre Viena, dar și pentru că citiseră în presă că exista în România o Misiune militară franceză. Peripețiile evadării sale sunt descrise într-o captivantă lucrare, prilej de a evoca lumea românească în ultimul an de război: ocupația militară germană din Oltenia și Muntenia, stările de spirit ale populației etc. Ajunși în Moldova, cei doi prieteni au reușit să se repatrieze. Gorceix a rămas fidel amicițiilor încheiate aici, editând împreună cu Nicolae Iorga *Antologie de la littérature roumaine dès origines au XX siècle*²⁰.

În analiza noastră vom folosi următoarele lucrări: Paul Bléry, *En mission en Roumanie, anecdotes de guerre et croquis de mœurs roumano-russes*, Paris, 1918; René Chambe, *Casca de zbor (spre amintire)*, traducerea în limba română din 1981 a romanului apărut în 1928, la Paris²¹; Septime Gorceix, *Évadé (des hautes de Meuse en Moldavie)*, apărută în 1930, la Paris.

Se impun câteva precizări. Lucrarea lui Paul Bléry este scrisă sub forma unui jurnal de front și apare imediat după sfârșitul conflictului, fiind prefătată de

¹⁷ Cezar Ardelenu, *op. cit.*, p. 275.

¹⁸ Multe dintre scrierile sale au fost recompensate cu premii literare de prestigiu.

¹⁹ Annemarie Laserra, Nicole Leclercq și Marc Quaghebeur, *Mémoires et antimémoire littéraires au XXème siècle. Première Guerre mondiale*. Premier volume, Bruxelles, 2008, p. 240.

²⁰ *Antologie de la littérature roumaine dès origines au XX siècle*, Paris, Delagrave, 1920. A scris în publicațiile timpului și este autorul a mai multor lucrări: *Miroir de la France. Géographie littéraire des grandes régions françaises*, 1923; *Petit voyage sentimental en Rhénanie et Bavière*, 1937; *Bonneval Pacha, pacha à trois queues*, 1953.

²¹ De menționat că lucrarea sa, *Route sans horizon. Les eaux sanglants du beau Danube bleu*, apărută în 1928 și reeditată în 1981, nu am putut-o găsi. Singurul exemplar se află la Biblioteca Națională a României, dar cota respectivă nu este încă accesibilă.

generalul Dumitru Iliescu²². Cea a lui Gorceix este o lucrare memorialistică, iar cea semnată de René Chambe este o scriere de ficțiune, dar cu multe accente autobiografice, iar descrierile de peisaj, de populație, de obiceiuri, evocarea stărilor de spirit, evenimentele militare și politice desprinse din realitate, personajele, care pot fi ușor identificate, toate acestea ne pot îndreptăți să o utilizăm drept izvor în analiza noastră. Mai ales că subtitlul (*spre amintire*) apare chiar în ediția franceză scris în română, iar dedicația cărții este: „Sufletului românesc eroic, viteaz și liber, în amintirea zilelor de neuitat când s-a pecetluit pentru totdeauna frăția noastră de arme”²³.

Vom prezenta lucrările, prin prisma unor relatări de călătorie, desprinzând următoarele paliere: caracterul latin al poporului român, elemente ale civilizației române din spațiul urban și rural, stări de spirit din timpul războiului, conlucrarea dintre aliați, imaginea armatei ruse și destrămarea ei în timpul evenimentelor revoluționare din toamna lui 1917.

Latinitatea orientală

Bléry este plăcut impresionat de peisajul și mai ales de ospitalitatea românilor, pe care îi consideră de la început frații săi latini. „Am călcat pământul României și în curând totul este mai bine. Piepturile noastre se umflă de un aer mai pur, viața este mai frumoasă, veselia inundă fiecare lucru, fiecare fir de iarbă, o fericită dulceață plutește în jurul nostru și pătrunde pe pământul românesc... Ne

²² Exemplarul de la Biblioteca Academiei, Secția manuscrise – carte rară, are următoarea dedicație „À monsieur le Ministre Antonesco, hommage respectueux, reconnaissant et dévoué d'un français qui aime la Roumanie, qui l'aime d'un amour profondément sincère et que partage tous les français qui ont l'honneur de combattre aux coté de leurs frères latins”.

²³ Pentru înțelegerea expunerii prezentăm pe scurt subiectul romanului: În iarna anului 1917, escadra condusă de căpitanul Survian era compusă din încă doi ofițeri francezi, un englez, care sosise pe neașteptate cu avionul de la Salonic, ruși și doi români. Dintre aceștia îl remarcăm pe Pola Vacci, în realitate aviatorul român Poly Vacas, participant și la campania din Bulgaria, în 1913. În atmosfera apăsătoare a iernii geroase din Moldova, în condițiile retragerii armatei române, a degingoladei din armata rusă, a disperării poporului român aflat pradă foametei și epidemiilor, sosea în mijlocul aviatorilor Florica Romanescu, o foarte frumoasă și curajoasă femeie, trimisă de comandantul corpului I de aviație cu misiunea de a răzbuna trădarea colonelului Struțu (Alexandru Sturdza). Prezența tinerei aduce prospețime și poezie în inimile curajoșilor aviatori, declanșând drame sentimentale. Tânăra eșuează în tentativa sa, este luată prizonieră și suportă umilințe de neimaginat. După război, căpitanul Survian se reîntâlnește cu Florica Romanescu, al cărei scop era de a răzbuna ororile săvârșite în timpul războiului de ofițerii germani, care au ținut-o prizonieră și de cei din armata austro-ungară, care îi omorâseră familia. Romanul este captivant și emoționant pentru cititorul român, care recunoaște și vibrează la tragediile dramaticilor ani ai primului război mondial. Pe drept cuvânt, autorul prefeței din 1928 scria: „cartea de față place fără rezerve. Pe lângă farmec nepieritor, cuvânt înflăcărat, gândire inteligentă, inimă generoasă, se adaugă tot ce atrage pe cititor: călătorii, întreceri eroice, imaginea amestecului de caractere și limbaj, preocuparea pentru gravele probleme internaționale, siguranța sugestivă a scriitorului ancorat în experiență, care a văzut, a trăit, a suferit și uneori s-a delectat cu cele suferite”. Acțiunea palpitantă a cărții a inspirat și cinematografia. În 1931 a fost realizat filmul, cu același titlu, inspirat din carte.

simțim atât de bine, ei sunt atât de simpli, atât de asemănători nouă, încât pare că ne întâlnim cu vechi cunoștințe, vechi prieteni reîntâlniți după o călătorie îndelungată”. Este încântat că a părăsit cenușiul peisaj al Rusiei și a descoperit o lume atât de asemănătoare cu cea de acasă: „totul ne duce cu gândul la Franța, care a apărut magic odată cu trecerea frontierei, a barierei”²⁴. Sentimentul de binevenit, statutul aparte al membrilor Misiunii militare franceze, care întrupau speranțele românilor într-un ajutor providențial este prezent pe întreg parcursul scrierii: „Sosirea noastră a ridicat moralul fiecăruia; în ochii tuturor noi suntem salvatorii, sosiți providențial din Franța, din acel spațiu îndepărtat, de unde știința războiului și temeritatea aplicării sale au înfrânt trupele germane mai numeroase și mult îndelung pregătite”²⁵. Același sentiment l-au avut și Gorceix împreună cu prietenul său. În Cloșani, au găsit adăpost în casa unui țăran, al cărui frate își făcuse studiile de inginerie la Lyon²⁶; în Baia de Aramă au fost găzduiți de două doamne cunoscătoare ale limbii franceze²⁷; în Cătunele, copii i-au îndrumat spre învățătorul satului și fratele său, care le-au întocmit acte false și i-au ajutat să plece cu trenul spre București²⁸. În localitățile din Mehedinți, când rosteau cuvântul „francezi”, evadații erau găzduiți, ascunși, protejați de țăranii români.

Din noiembrie 1916 până în ianuarie 1917, Bléry a poposit în Iași, Bârlad, Brăila. Primele descrieri ale orașelor sunt cele ale unui scriitor, martor uimit al unei civilizații latine atât de diferite de ceea ce cunoscuse până atunci. Este plăcut impresionat că limba franceză este cunoscută de majoritatea celor cu care intră în contact: „Toți românii vorbesc remarcabil de bine limba noastră. Este un lucru mai puțin cunoscut în Franța și este unul dintre motivele pentru care prietenia dintre români și cei francezi se leagă rapid”²⁹. Admiră limba română, pe care o descrie ca fiind sensibilă, emoționantă, ca sufletul acelora care o vorbesc: „Nuanțele sale sunt vii și plăcute, precum cele ale naturii țării și al cerului, și fără îndoială că generează o poezie, pe care poeții muți și uimiți nu o pot reda încă pe acordurile lirei lor, dar pe care o simt tresărind în ei înșiși”³⁰.

Spațiul urban și rural românesc

Aviator, Bléry cunoaște mai bine mediul urban, aerodromurile aflându-se în apropierea orașelor. Nu descrie spațiul rural, pe care îl percepe numai cu ocazia misiunilor de recunoaștere.

²⁴ Paul Bléry, *op. cit.*, p. 36.

²⁵ *Ibidem*, p. 44.

²⁶ Septime Gorceix, *Évadé (des hautes de Meuse en Moldavie)*, Paris, Payot, 1930, p. 202.

²⁷ *Ibidem*, p. 205.

²⁸ *Ibidem*, p. 210.

²⁹ Paul Bléry, *op. cit.*, p. 38.

³⁰ *Ibidem*, p. 49.

Remarcă societatea pestriță a orașelor, a căror populație s-a mărit considerabil datorită refugiaților din sudul amenințat de ocupația germană, de asemenea prin numărul mare al soldaților ruși. Străzile din Iași erau pline de căruțe, cai, porci negri, animale care împărțeau carosabilul cu mașinile ofițerilor ruși, care traversau în viteză și speriau trecătorii. „Când străzile din Iași nu sunt înțesate de defilarea trupelor rusești, sunt ocupate de căruțele cu boi ale țăranilor, ceea ce împiedică traversarea lor. În oraș se plimbă nestingheriți mânji împreună cu mamele lor. Mânji sunt deseori capricioși și curioși; curiozitatea este apanajul tinereții. Se opresc în fața unui magazin și privesc, în timp ce mama lor trage trăsura. Tânărul mânz, speriat de abandonul mamei sale, ca un copil pierdut în jungla orașului, începe să necheze și merge cu capul plecat printre mașini și pe trotuare, pentru a-și ajunge mama. De multe ori intră în coliziune cu un trecător neatent, dar aceste lucruri sunt atât de obișnuite, încât publicul nepăsător nici măcar nu mai surâde. Străzile din Iași sunt traversate de porci negri, un fel de specie de mistreți domestici, care scapă din curțile caselor vecine. Aceste minunate animale sunt înzestrate cu o încăpățănare onorantă, atunci când sapă cu răturile lor, pe marea arteră a Iașului, câte un șanț, câte o mică crăpătură aflată pe netedul macadam”³¹.

Observă rolul cofetăriilor, patiseriilor, restaurantelor în menținerea unei atmosfere de normalitate, într-o lume aflată în pragul dezastrului. Acestea erau totodată și locurile unde puteai fi analizate relațiile dintre ofițerii români, ruși, francezi sau stările de spirit ale refugiaților din păturile bogate. Dacă în Iași locul de întâlnire al înaltei societăți era cofetăria Tufli, în Brăila rămăseseră numai două restaurante, cel francez și *Monopol*. Cofetăria ieșeană era considerată unul dintre sectoarele Bucureștiului, deoarece aici puteai găsi mulți refugiați din capitală, volubili, lăudăroși, bogați, care în timp ce se delectau cu prăjituri sau cafele „vă strecoară în timpul conversației, între alte detalii, că este foarte bogat, că s-a căsătorit cu amanta sa, iar casa sa este una dintre cele mai frumoase din București, situată între ambasada Berlinului și cea a Franței”³². În Brăila, restaurantul *Monopol* era frecventat de clasa mijlocie, iar cel francez, de protipendadă. Aici a găsit refugiați din Craiova și Constanța, mulți generali ruși sau figuri celebre ale Bucureștiului monden, ca Mița biciclista. Ultima era înconjurată de respectul și curiozitatea tuturor, lucru de care în Franța se bucurau savanții sau marii industriași³³.

Un alt loc al socializării era strada mare, „promenada”, unde în fiecare după-amiază, de la orele 16 la 19,30, puteai întâlni toată lumea bună a orașului. Remarcabilă este descrierea promenadei din Brăila, unde, cu subtilitatea farmecului francez, Bléry sesiza frumusețea doamnelor, atitudinea îndrăzneță a elevelor,

³¹ *Ibidem*, p. 42–43.

³² *Ibidem*, p. 40.

³³ *Ibidem*, p. 76.

prezența curtezanelor, lipsa de feminitate a membrilor Crucii roșii ruse, ocheadele furișe, care făceau din flirt un ritual acceptat cu bunăvoință de „oamenii de lume”³⁴. Erau ultimele scilipiri ale unei lumi, care va dispărea în câteva săptămâni, odată cu ocuparea orașului de armata germană. Cinematografele erau alt cadru de socializare. În Brăila erau două: *Carpați* și *Ugolini*. În primul cânta o orchestră de țigani. În ambele cinematografe erau prezentate documentare despre curajul armatei franceze, fapt remarcat cu satisfacție de către Bléry, care sublinia rolul propagandistic al noii arte³⁵.

Căpitanul francez a fost găzduit la Iași într-un hotel, remarcând lipsa de curățenie, iar la Bârlad și Brăila, în casele unor particulari, pe care le descrie în amănunt. A fost plăcut impresionat de casele înconjurată de grădini din Bârlad, pe care îl compară cu Herculănum și Pompei³⁶. Interiorul acestora i-a părut însă încărcat și lipsit de gust. Pereții erau acoperiți cu tapiserii, după moda turcească, care alternau cu tablouri și cărți poștale din întreaga Europă, ultimele, demonstrând apetitul proprietarilor pentru călătorii. Camerele erau înțesate de mobile masive, cu bibelouri, printre care trona la loc de cinste bustul lui Napoleon I, simbolul geniului francez. A fost impresionat de bogata literatură franceză adăpostită de biblioteca gazdei sale, dar mai ales de sobă, „o mobilă națională”. În percepția sa aceasta era simbolul căminului românesc, dar și al obiceiurilor orientale. Căldura molesitoare pe care o degaja îl transporta într-un univers al reveriilor, care se insinua treptat, dându-i o senzație de bucurie, de împlinire³⁷. La Bârlad a fost invitat de gazdele sale să participe la „zilele de primire”, prilej de a sesiza snobismul lor, care disprețuiau numele românești. A fost servit cu dulceață, apă și cafea, fiind primit într-un salon cu picturi și divane turcești, un fel de „moschee intimă”³⁸. La Brăila a fost încartiruit în casa unui neamț, care fugise. Probabil etnia fostului proprietar îl determina să descrie locuința în termeni ironici. Remarca multitudinea mobilelor, masivitatea, lipsa de gust și descria cu umor o ușă de sticlă, pictată neobișnuit, în culori stridente³⁹.

Tot la Brăila asistă la o înmormântare de rit ortodox. Descrie în amănunt componența alaiului mortuar, purtătorii de icoane, de cruce, carul mortuar, ceremonia desfășurată în biserica greacă din piața Arhangheli⁴⁰. Este șocat de lipsa de discreție a familiei, care a permis expunerea tinerei moarte, de bocetele celor prezenți, de lipsa de religiozitate a celor din biserică, ce nu erau atenți la slujbă. Însă, adaugă tolerant: „eu văd cu ochi de occidental”⁴¹.

³⁴ *Ibidem*, p. 67.

³⁵ *Ibidem*, p. 81–82.

³⁶ *Ibidem*, p. 56.

³⁷ *Ibidem*, p. 51–52.

³⁸ *Ibidem*, p. 54–55.

³⁹ *Ibidem*, p. 70.

⁴⁰ Astăzi piața Traian, unde se află biserica „Sfinții Arhangheli Mihail și Gavril”.

⁴¹ Paul Bléry, *op. cit.*, p. 91–92.

Este uimit de discrepanța mare dintre bogați și săraci, realitate remarcată încă din timpul voiajului din Rusia, când a profetizat izbucnirea unor mari mișcări sociale: „revoluția este iminentă. Ea va fi brutală și va izbucni în curând”⁴². Aceeași discrepanță o sesiza și în societatea română. Cu ocazia unei traversări cu vaporul din Brăila la Galați, făcea următoarele reflecții: „aspectul interior al vaporului este plin de contraste. De o parte, lungiți în șezlonguri, fumând indolent, mestecând dulciuri și învârtind cu paiul siropul de la fundul paharelor, o lume elegantă ce stă picior peste picior, vorbește încet și își privește vecinii cu o curiozitate ostilă, specifică atmosferei unui salon. Acești oameni sunt plinuți, cu fețele rotunde. Ei au un aer leneș și insolenta bogăției, care le asigură un trai tihnit. Fețele lor sunt bronzate. De altă parte, săracii... țărani evacuați din Oltenia, ce ascund cu teamă o saltea de paie, o plapumă, câteva obiecte împovărătoare de menaj, a căror utilitate nu este vizibilă, dar care au fost salvate de la dezastrul caselor invadate de dușmani. Se agață de aceste obiecte cu mâinile crispate, ca ultima salvare, singura amintire a căminului pierdut și singura imagine palpabilă a zeilor Lari fugiți. Aceștia nu știu ce acoperiș vor avea la noapte deasupra capului și ce vor mânca”⁴³.

Retragerea din decembrie 1916 a transformat orașele din Moldova în adevărate aziluri de răniți și refugiați. Pe Bléry îl surprinde dezastrul retragerii în Brăila. Orașul altădată plin de lume devine trist, tragediile războiului se simt zilnic. Tramvaiul, bacurile, restaurantele sunt transformate în spitale, unde, aruncați pe jos, fără asistență medicală, își așteaptă sfârșitul, răniții⁴⁴. Zilnic apar noi neajunsuri, lipsa hranei, a apei curente, la care se adaugă anunțul final „trupele noastre s-au retras”⁴⁵. Acesta este titlul unui subcapitol, ceea ce mărturisește că autorul a început să cunoască limba română. În acele zile Bléry efectuează zboruri de recunoaștere și este martorul dezastrului: incendierea puțurilor de petrol de pe Valea Prahovei, retragerea dezordonată a trupelor. Participă la primele dueluri aeriene cu avioanele germane, care au atacat Brăila. Primind ordin de retragere, escadrila lui Bléry trece prin Tecuci, Bârlad și ajunge la începutul lui 1917, la Iași.

Noua capitală a României arăta apocaliptic: foamete, frig cumplit, epidemie de tifos, de holeră, de variolă. Se adăuga suprapopularea, casele erau înțesate de refugiați, membrii Misiunii, fiind cazați în hotelurile din Iași, unde dormeau mai mulți în cameră, norocoșii în paturi, ultimii sosiți, pe covoare⁴⁶. A rămas impresionat de mizeria spitalelor, de spaima și neputința oamenilor, care încercau să-și salveze rudele bolnave, de multe ori fiind confundat, din cauza șepcii roșii, cu personalul

⁴² *Ibidem*, p. 28.

⁴³ *Ibidem*, p. 79–80.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 90.

⁴⁵ *Ibidem*, p. 88.

⁴⁶ *Ibidem*, p. 107.

medical. Disperarea l-a cuprins și pe căpitan, care scria: „sunt aruncat într-o furtună infernală... nu pot să mă apăr, nu pot să lupt împotriva pericolului care este peste tot, mă înconjoară”⁴⁷.

Lupta împotriva inamicului a fost salvatoare pentru starea sa de spirit. A fost însărcinat să constituie o nouă escadrilă la Galați, împreună cu adjunctul său, Vasile Craiu. Singura oază de liniște a fost timpul petrecut în casa de convalescență pentru ofițerii francezi, „Regina Maria”, din Piatra Neamț, oraș impresionant prin peisajul său maiestuos⁴⁸. Ultimele misiuni pe frontul românesc le are în contextul retragerii escadrei, la Botoșani, în august 1917. Orașul avea case elegante, înconjurată de grădini, avea mai multe cinematografe, locuitorii erau ospitalieri, iar condițiile vitrege nu i-au împiedicat pe membrii escadrei sale să-și câștige o binemerită faimă de *bons vivants*⁴⁹.

În trecerea lor rapidă prin orașele românești, Gorceix și prietenul său Rahir au văzut Timișoara, despre care primul scria că are un aer oriental, casele fiind joase și înconjurată de grădini⁵⁰. Amănunte interesante sunt date în legătură cu Bucureștiul aflat sub ocupație militară germană. Abia sosiți, s-au plimbat pe Calea Victoriei, o stradă superbă cu magazine de lux și restaurante, care era însă plină de inscripții în limba germană, ce limitau accesul în anumite zone. S-au odihnit pe o bancă în Cișmigiu și au observat mulțimea florilor, grația și farmecul femeilor, dar și lipsa de respect și brutalitatea trupelor de ocupație⁵¹. Au găsit însă sprijin și găzduire la familia Biraescu, au stat ascunși fie pe strada Francmasoni⁵², fie la un transilvănean, Ilie Sora⁵³.

La rândul său, René Chambe, în romanul amintit, evoca lumea satului românesc. În Răcăciuni a văzut casele țărănești joase, acoperite cu paie, pe prispele cărora stăteau bătrânele cu fețele „zbârcite, pergamentoase tăbăcite de munca istovitoare a unei vieți întregi”. Remarca totuși aspectul vesel al caselor zugrăvite în culori vii, împodobite cu brăuri bogat ornamentate, în care cei avuți încrustează și bucățele de sticlă, „căci în pofida necazurilor, firea țaranului român este în străfunduri voioasă și primitoare”⁵⁴. În acest sens descria și o horă la Onești. Muzica, domoală la început, devenea pasională și sălbatecă: „băieții și fetele se prind de mână și deschid o roată în mijlocul mulțimii. Iar roata omenească începe să se învâртеască, se rotește înflăcărat, pătimaș, din ce în ce mai repede, printre strigături și hohote de râs”. Însă Chambe sesiza și umbra șerbiei seculare, care a lăsat pe

⁴⁷ *Ibidem*, p. 110.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 131–132.

⁴⁹ *Ibidem*, p. 139–140.

⁵⁰ Septime Gorceix, *op. cit.*, p. 185.

⁵¹ *Ibidem*, p. 218.

⁵² Actuala stradă Mircea Vulcănescu.

⁵³ Septime Gorceix, *op. cit.*, p. 219.

⁵⁴ René Chambe, *Casca de zbor (spre amintire)*, București, Editura Militară, 1980, p. 43.

fețele țăranilor români „un fel de mahnire ce vine din moși, strămoși”⁵⁵. Misiunile de recunoaștere din Moldova i-au permis să observe și existența satelor de ungureni, iar portului țăranilor români l-a surprins prin simplitatea și vechimea sa: „când i-am văzut așa mi-a răsărit în minte imaginea păstorilor lui Vergiliu. Ca și când o vrăjitorie ar fi oprit în loc timpul pe meleagurile acestea”.

Itinerarul parcurs de evadații Septime Gorceix și Lucien Rahir le-a permis să cunoască atât orașele, dar mai ales satele din partea ocupată a României⁵⁶. Porțiunea dintre Caransebeș și Strehaia au parcurs-o pe jos și au cunoscut suferința celor umili și mulți, în vreme de ocupație militară. Gorceix descrie casele umile, unde au fost adăpostiți cu ospitalitate de țărani, care îi îmbiau cu mămăligă, lapte, dar și cu faimoasa țuică: „masa era bogată, pâine, lactate, pui în sos. Paharul nostru nu rămânea niciodată gol, dar noi îl ridicam cu prudență, pentru că băutura, pe care o crezusem a fi apă, este o țuică de prune, foarte tare”⁵⁷. Au sesizat portul țăranesc, cămeșile lungi și înflorate, brăurile late ale bărbaților, frumusețea femeilor, comparate cu zâne ale munților⁵⁸.

*Stări de spirit în rândul armatei române*⁵⁹

Era România pregătită să intre în război? Bléry face câteva observații de-a lungul lucrării sale. A remarcat lipsa materialelor de război, improvizația fiind singura soluție de rezolvare a problemelor tehnice, absența infrastructurii, a mijloacelor de transport, lipsa de experiență a militarilor români⁶⁰. „România a intrat în război cu demnitate”, dar „fără drumuri, fără comunicații, cu o cale ferată pe un singur sens, cu legături dificile cu Franța, aflată prea departe, singura care-i poate trimite tunuri și obuze, fără o uzină de război, fără o uzină care poate furniza orice material de război, <numai cu> ajutorul Rusiei, care se mișcă exasperant de încet... o frontieră sinuoasă, o țară amenințată din toate părțile”⁶¹, iată imaginea României, pe care o zugrăvește Paul Bléry. La aceasta se adăuga aprovizionarea lentă cu material de război pe teritoriul Rusiei, lipsită la rândul ei de căi de comunicație, aflată în pragul unor devastatoare dezordini sociale. Cei care sunt

⁵⁵ *Ibidem*, p. 117–118.

⁵⁶ Cei doi au evadat din lagărul austriac de prizonieri din Grieskirehau. Au urmat următorul itinerar: Linz, Viena, Budapesta, Timișoara, Caransebeș, de aici pe jos, traversând Carpații au ajuns la Strehaia și au luat trenul spre București. După câteva zile petrecute în capitala României au plecat cu trenul spre Buzău; de aici au mers pe jos, până la Tifești, unde au întâlnit trupe românești. Au luat trenul și au ajuns în Iași în iunie 1918.

⁵⁷ Septime Gorceix. *op. cit.*, p. 199, 203.

⁵⁸ *Ibidem*, p. 203.

⁵⁹ Stările de spirit din timpul ocupației germane sunt surprinse în recenta lucrare a istoricului Radu Tudorancea, *Frontul de acasă. Propagandă, atitudini și curente de opinie în România primului război mondial*, Cluj-Napoca, Eikon, 2015.

⁶⁰ Paul Bléry, *op. cit.*, p. 44.

⁶¹ *Ibidem*, p. 60

vinovați de această situație sunt, în opinia sa, germanofiliile din România, care au blocat pregătirea țării pentru război. Un tablou pitoresc este aceal în care descrie metoda găsită pentru a degaja aerodromul din Galați, invadat zilnic de turmele de animale domestice: „Am ajuns, fără îndoială, la măsuri excepționale. Camioneta, cu puști pe margini, a înaintat ca un vehicul blindat în mijlocul oilor și vițelilor; într-un derapaj impresionant au fost declanșate focuri de armă și dintr-o dată a fost simplificată și problema aprovizionării”⁶².

Însă soldații români sunt entuziaști, patrioți, disciplinați, isteți, ușor adaptabili, aceștia fiind adevărații salvatori ai României. Nu de puține ori Bléry este impresionat de rapiditatea țăranilor simpli de a învăța noțiunile de bază ale aviației. „Soldatul român nu se plânge niciodată. Este prost hrănit, prost îmbrăcat, nimeni nu se ocupă de el, din cauza nenorocirilor rapide provocate de război, și totuși niciodată nimeni nu l-a văzut plângându-se de soarta lui sau reclamând o îmbunătățire a ei. Are o sobrietate unică în lume. Are toate virtuțile, o filozofie sănătoasă a țăranilor onești și curajoși... care compun aproape întreaga armată. Este unul dintre primii soldați ai lumii și îl putem transforma într-unul inimitabil”⁶³. Contrastul dintre starea materială a armatei române și entuziasmul soldaților simpli este descris și de Chambe: „Soldații în zdrențe au o nespusă măreție... Ce chipuri brăzdate de mizerie, de suferințe, de lipsuri, tăbăcite de ger, de necazuri, chipuri brăzdate de degetele de fier ale foamei... Nici o dojană în ochi, nicio scânteie amară, ci doar flacăra vie, de slavă, de credință și iubire de țară”⁶⁴. La rândul său, Bléry își exprima sentimentele de simpatie pentru viitorii piloți, școliți la Botoșani de către profesori francezi și români, în subcapitolul dedicat jurământului tinerilor aviatori. Jurământul s-a desfășurat pe fundalul unui duel aviatic între un avion german și unul francez, iar defilarea piloților, unii dintre ei foști dezertori din armata austro-ungară din Transilvania, a fost emoționantă: „transilvănenii, munteni din teritoriul austriac, de origine română, au dezertat în masă, pentru a se înrola în rândurile armatei române. Sunt soldați excelenți, solizi, care au deja experiența războiului”⁶⁵.

Un element comun celor doi aviatori francezi este descrierea cooperării, în cadrul escadrilelor, a ofițerilor și soldaților de diferite naționalități. Escadra lui Chambe era alcătuită de trei aviatori francezi, un englez, ruși și doi români, iar cea a lui Bléry, la Galați, din o sută de soldați români, opt mecanici francezi și câțiva soldați ruși specializați în comunicații. Ajuns în Botoșani, căpitanul francez a surprins uimirea locuitorilor față de buna înțelegere care domnea între membrii escadrei: francezi, români, ruși⁶⁶. Amândoi aviatorii francezi au observat legătura

⁶² *Ibidem*, p. 121.

⁶³ *Ibidem*, p. 88.

⁶⁴ René Chambe, *op. cit.*, p. 92.

⁶⁵ Paul Bléry, *op. cit.*, p. 146.

⁶⁶ *Ibidem*, p. 139.

specială dintre români și francezi. Chambe descria emoția puternică la auzul mobilizatoarei *Marseilleze*, în seara de 4 august 1916, când declarația de război a României l-a surprins pe terasa unui restaurant din București. Soldații români, care îl însoțeau, și-au manifestat bucuria la auzul cunoscutului imn: „Auzind în seara asta «Marseilleza» simt cum mi s-au sfărâmat cătușele de la mâini”⁶⁷.

Relațiile dintre aliați. Imaginea armatei ruse

Descrierea armatei ruse nu este uniformă de-a lungul scrierii lui Bléry. Primul contact este rece, neprietenos. Remarcă de la început răceala populației față de aliații de la răsărit, care nu sunt priviți cu simpatie când defilează pe străzile Iașilor⁶⁸. O descriere edificatoare este cea a ofițerilor ruși aflați într-un restaurant din Brăila. Stăteau izolați de ceilalți ofițeri, aroganți, înzorzonați cu decorații, cu pinteni, cu săbii lungi și cu bice, simbolurile barbariei⁶⁹. Se subliniază apetitul acestora pentru băutură. Pe mese au mereu sticle de vin de forme diferite, care îi amintesc de turlile bisericilor din Moscova, privite de pe Kremlin. Cunoaștea noua legislație introdusă de împărat, care împiedica producerea și comercializarea alcoolului pe teritoriul Rusiei, fapt ce explica extazul ofițerilor ruși în fața vinurilor din Moldova. Aceștia erau mari amatori de jocuri de cărți, fiind înconjurați de surorile de la Crucea roșie, pe care căpitanul francez le numește fără înconjur, „haremul armatei ruse”. Este necruțător cu lipsa de inițiativă a armatei ruse, care a lăsat fără sprijin trupele române în vara lui 1916⁷⁰.

Atitudinea sa față de ofițerii ruși se schimbă în momentul în care izbucnesc disensiunile între ofițerii rămași fideli împăratului Nicolae al II-lea și cei care au pactizat cu bolșevicii. Ultimii sunt ironizați, se fac glume și farse pe seama lipsei de educație a soldaților deveniți pe neașteptate ofițeri superiori. Astfel, un medic francez din Dorohoi s-a travestit în soldat bolșevic și a îngrozit asistența elegantă cu manierele sale. Începând cu primăvara lui 1917, când soldații au început să sărbătorească 1 mai⁷¹, cu steaguri roșii, strigând libertate, cuvânt ce avea pentru ei „grandoarea mistică a unui cuvânt sacru”, atitudinea lui Bléry se schimbă treptat. Aproba declanșarea revoluției, venea dintr-un stat republican, dar nu înțelegea lipsa de disciplină, de profesionalism a Armatei Roșii, frenezia cu care își decima floarea ofițerimii. Povestește despărțirea de generalul Elcianinov, comandantul unei divizii din Armata a VI-a rusă, brav soldat care, după 25 de luni petrecute la conducerea diviziei sale, era în pericol de a fi arestat⁷². Aflat la Botoșani, începând cu august

⁶⁷ René Chambe, *op. cit.*, p. 94.

⁶⁸ Paul Bléry, *op. cit.*, p. 42.

⁶⁹ *Ibidem*, p. 73.

⁷⁰ *Ibidem*, p. 77.

⁷¹ *Ibidem*, p. 124.

⁷² *Ibidem*, p. 127.

1917, a fost implicat în două operațiuni de salvare a unor ofițeri ruși, care de teama propriilor soldați, s-au refugiat în mijlocul escadrei conduse de Bléry. Este cazul căpitanului Orlov, care a fost ascuns în popota escadrilei condusă de Bléry, și cel al locotenent-colonelului Gartmann. Ultimul, originar din Siberia, se dovedea a fi un încântător povestitor. Cuprins de dorul meleagurilor natale, le descria viața aspră din Siberia, generozitatea locuitorilor, care lăsau în fiecare noapte provizii la ferestre, pentru evadații din lagăre⁷³. Din nefericire, după ce reușise să scape de bolșevici, Gartmann a fost găsit spânzurat.

Resentimentele lui Bléry față de bolșevici sunt vizibile mai ales după ce a fost amenințat direct cu moartea de către comitetul bolșevic din Botoșani și a fost nevoit să se baricadeze împreună cu ceilalți colegi ai săi în popota devenită celebră în oraș, numită *Bambu*⁷⁴. Degringolada din armata rusă este sugestiv redată de Bléry: „Luați un ucrainean, un polonez, un musulman, un cazac de pe Don, un cazac al lui Kaledin, un civil rebel din Basarabia, un bolșevic, puneți-i pe toți într-o sticlă, adăugați o cană de alcool și amestecați cu putere un timp îndelungat, iar la final veți avea o mică idee de ceea ce înseamnă Sfânta Rusie”⁷⁵. La rândul său și Chambe își manifestă rezerva față de ofițerii ruși. Personajul său, Simionov, este caracterizat prin viclenie: „Fluierând melodii din țara lui, îl afli unde nici nu te aștepti. Nu intră pe ușă, răsare. Nu iese: se risipește ca fumul. Are ceva viclean, gata să sară. Nu merge, alunecă. Nu privește, stă la pândă. Ca o felină”⁷⁶. Este un om care nu-și poate stăpâni pasiunile, capabil de crimă și trădare, pentru a-și satisface orgoliul.

Sfârșitul misiunilor – începutul amicităților literare

De la semnarea armistițiului româno-german și până la părăsirea Moldovei⁷⁷, Bléry a executat misiuni de recunoaștere până la Nipru, pentru a observa mișcările bolșevicilor. Relatează în lucrarea sa și opiniile colonelului Rakikin, adjunctul șefului Statului Major al armatei ruse, care a participat la semnarea armistițiului de la Focșani, și care i-a relatat despre animozitățile sesizate între germani, bulgari, turci și austrieci⁷⁸. Membrii escadrilei sale priveau neputincioși la destrămarea armatei imperiale ruse, la vinderea de către bolșevici a munițiilor și materialelor de război către armatele germane și austriece⁷⁹. A încercat, împreună cu doi ofițeri francezi, să organizeze grupurile răzlețite ale fostei armate ruse. Descrie astfel episodul

⁷³ *Ibidem*, p. 176.

⁷⁴ *Ibidem*, p. 170.

⁷⁵ *Ibidem*, p. 190.

⁷⁶ René Chambe, *op. cit.*, p. 97.

⁷⁷ Din noiembrie 1917 până în martie 1918.

⁷⁸ Paul Bléry, *op. cit.*, p. 161–162.

⁷⁹ *Ibidem*, p. 183.

în care s-a încercat reorganizarea diviziei musulmane, cu sediul la Bucecea, în scopul unei eventuale rezistențe. Eforturile au fost zadarnice, însuși comandantul acesteia fiind un general „bătrân, amorf, idiotizat de alcool, care nu își văzuse niciodată divizia”⁸⁰. Dacă rușii erau în degringoladă, nici austriecii nu străluceau prin ardoare războinică și organizare. În fața diviziei musulmane se afla o divizie formată din răniții de război, cu vederea afectată de gaze⁸¹.

Paul Bléry a părăsit Botoșani împreună cu Misiunea militară franceză, la 8 martie 1918. Au plecat înconjuțați de admirația românilor, care au organizat manifestații emoționante: arcuri de triumf, fanfare, discursuri despre frăția româno-franceză. În fața prietenilor români, Bléry a rostit, în numele tuturor francezilor care au luptat în escadrila sa: „Misiunea militară franceză părăsește România, pentru a se reîntoarce în Franța și a continua lupta cu inamicul comun. Țara voastră nefericită, trădată de ruși, amenințată din toate părțile a fost obligată să facă pace... Franța vă va respecta, mă pun chezaș, vă va plânge și va ști să vă răzbune, prin victoria finală”⁸². Cu certitudine, Bléry a păstrat legăturile cu lumea românească, mărturie în acest sens fiind scrisoarea trimisă Elenei Văcărescu în 10 februarie 1933: „À mademoiselle Hélène Vacaresco, qui symbolise pour moi l'union de la Roumanie et de France dans le culte de l'art et de la bonté”⁸³.

La rândul său, Septime Gorceix va lega o trainică relație de amicitie cu Nicolae Iorga, pe care l-a cunoscut în Iași, cei doi inițiind un proiect ambițios: editarea unei antologii a literaturii române în limba franceză, unde vor fi traduse poezii, cronici, nuvele, articole, fragmente de jurnal ale scriitorilor români de la începuturi și până în secolul al XX-lea. Iată motivele invocate de Gorceix pentru realizarea acestei antologii: „Prizonier de război francez pe frontul de la Verdun, după două evadări spre Elveția, nu am reușit decât să devin prizonier austriac. Atunci mi-a venit ideea de a găsi o soluție, mergând spre Orient. După ce am traversat împreună cu un prieten Austria și Ungaria, am ajuns în mai 1918 la frontiera occidentală a României. Dar rețeaua posturilor germane de rechiziție împânzea România ca o pânză de păianjen. Numai datorită devotamentului admirabil al țăranilor români am putut să ajungem în Moldova liberă. În cursul sejurului meu la Iași, am acceptat propunerea domnului Nicolae Iorga, profesor la Universitatea din București, care m-a invitat să colaborez cu el la o antologie românească. Am găsit astfel ocazia de a-mi plăti o parte din datoria de recunoștință către această țară, refugiul meu”⁸⁴.

⁸⁰ *Ibidem*, p. 187.

⁸¹ *Ibidem*, p. 189.

⁸² *Ibidem*, p. 198.

⁸³ Biblioteca Academiei Române, corespondență Paul Bléry, S 82/DCCCXXV.

⁸⁴ Septime Gorceix, prefața scrisă pe 9 iulie 1919, la bordul vaporului *Dacia*. Vezi Nicolae Iorga, Septime Gorceix, *op. cit.*, p. VII.

Scrierile celor trei militari francezi pot fi considerate relatări de călătorie, în condițiile în care surprind realitățile românești într-un moment excepțional: primul război mondial. Poate în viitor relatările călătorilor străini în spațiul românesc, din primele decenii ale secolului al XX-lea, vor intra în atenția cercetătorilor, perioada fiind definitorie pentru evoluția instituțiilor moderne, schimbările de mentalitate, marile frământări sociale și nu în ultimul rând pentru participarea României la conflictele militare ale epocii.

MILITAIRES FRANÇAIS – VOYAGEURS DANS L’ESPACE ROUMAINE
PENDANT LA PREMIÈRE GUERRE MONDIALE

Résumé

L'article cherche d'introduire au circuit scientifique quelques relations laissées par trois aviateurs de la Mission militaire française en Roumanie, pendant la première guerre mondiale : Paul Bléry, René Chambe et Septime Gorceix. On présente surtout les aspects qui concernent les liens entre les roumains et les français, l'image de la société roumaine et les rapports entre alliés.

Mots-clés: Première Guerre mondiale, Mission militaire française, coopération franco-roumaine, armée russe.